

KARBOXYLOVÉ KYSELINY

= deriváty uhlovodíků, které obsahují alespoň jednu ..... skupinu

Názvosloví

Nasyčené monokarboxylové kyseliny

HCOOH	methanová kyselina	kyselina mravenčí
	ethanová kyselina	
	propanová kyselina	
CH ₃ CH ₂ CH ₂ COOH		kyselina máselná
CH ₃ (CH ₂) ₃ COOH		kyselina valerová
CH ₃ (CH ₂) ₄ COOH		kyselina kapronová
		kyselina palmitová
		kyselina stearová

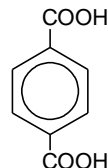
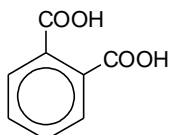
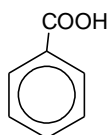
Nenasycené monokarboxylové kyseliny

CH ₂ =CHCOOH		kyselina akrylová
	hexa-2,4-dienová kyselina	kyselina sorbová
CH ₃ (CH ₂) ₇ CH=CH(CH ₂) ₇ COOH		

Dikarboxylové kyseliny

HOOC – COOH	ethandiová kyselina	kyselina šťavelová
HOOC – CH ₂ – COOH		kyselina malonová
HOOC – (CH ₂) ₂ – COOH		kyselina jantarová
	pentandiová kyselina	kyselina glutarová
	hexandiová kyselina	kyselina adipová
HOOC COOH		kyselina maleinová
HOOC COOH		kyselina fumarová

Aromatické kyseliny

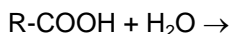
Vlastnosti karboxylových kyselin

1. Seřadte následující kyseliny podle vzrůstající teploty tání: kyselina propandiová ($M_r = 104$), kyselina butandiová ($M_r = 118$), kyselina pentanová ($M_r = 102$).
2. Seřadte tyto kyseliny podle snižující se rozpustnosti ve vodě: C_4H_9COOH , $HOOC(CH_2)_2COOH$, $C_{10}H_{22}COOH$

Ethanová kyselina tvoří dimer díky .....

Reaktivita karboxylových kyselin

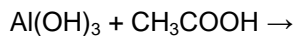
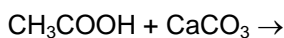
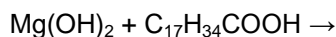
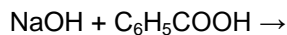
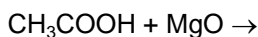
1. Slabé kyseliny

3. Vysvětlete skutečnost, že síla karboxylových kyselin klesá s rostoucím počtem uhlíkových atomů.
4. Seřadte kyseliny podle klesající kyselosti: kyselina palmitová, kyselina mravenčí, kyselina butanová.

Jako všechny kyseliny i karboxylové kyseliny reagují s kovy, hydroxidy, oxidy kovů, uhličitany a vytváří soli:

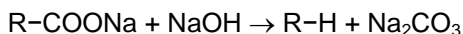
5. Doplňte rovnice a pojmenujte produkty:

Sodné a draselné soli mastných kyselin jsou mýdla, například palmitan sodný, stearan sodný.

6. Jak funguje mýdlo?

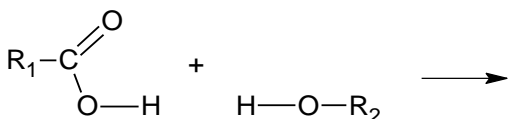
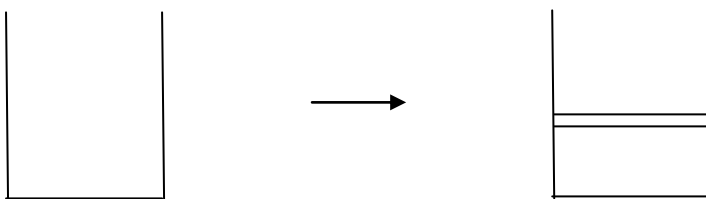
2. Dekarboxylace = odstranění oxidu uhličitého z kyselin nebo jejich solí při vysokých teplotách za přítomnosti NaOH

3. Esterifikace = kondenzační reakce mezi karboxylovými kyselinami a alkoholy za účasti kyselého katalyzátoru

(Kondenzace =

Neutralizace:

Kyseliny dávají .....

Hydroxidy dávají .....

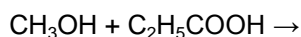
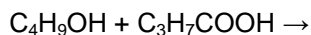
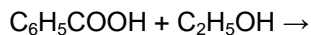
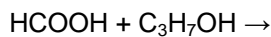
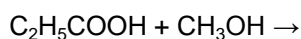
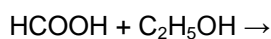
×

Esterifikace:

Kyseliny dávají .....

Hydroxidy dávají .....

9. *Doplňte rovnice a pojmenujte vzniklé estery:*

10. *Zapište rovnice esterifikací vedoucích ke vzniku následujících esterů:*

methylester kyseliny butanové

propylester kyseliny benzoové

butylester kyseliny ethanové

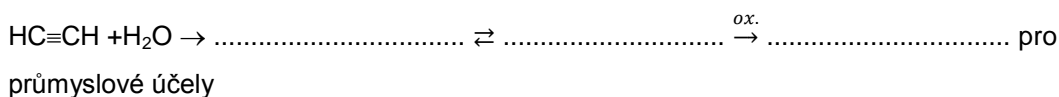
ethylester kyseliny propanové

Příprava a výroba karboxylových kyselin

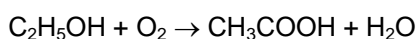
- **Alifatické kyseliny:** oxidace ..... alkoholů nebo ....., oxidační činidla: ....., O₂,...

ethanová kyselina:

1. hydratace etynu + oxidace

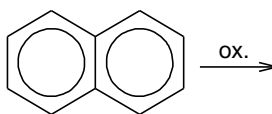
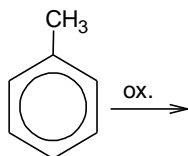

2. oxidace ethanolu

pro přípravu octa, ocet = 8% vodný roztok kyseliny octové, tento proces probíhá za účasti enzymů produkovaných bakteriemi z rodu *Mycoderma aceti*

- **Aromatické kyseliny:** oxidace uhlovodíků

Význam a použití některých karboxylových kyselin

Kyselina mravenčí (metanová)

Kyselina octová (ethanová)

Kyselina šťavelová

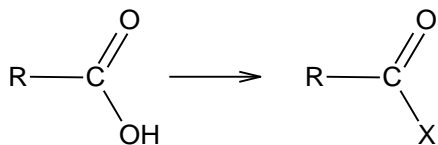
Kyselina tereftalová

Kyselina benzoová

Kyselina sorbová

FUNKČNÍ DERIVÁTY

Záměna ve funkční skupině – OH je zaměněno za jinou skupinu

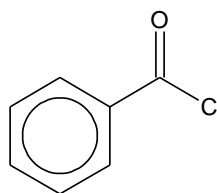
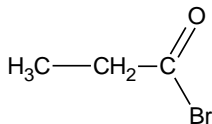
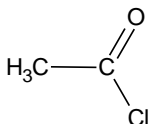
X	- halogen $\Rightarrow$	- NH ₂	}
	- OR $\Rightarrow$	- NHR	
	- OCOR' $\Rightarrow$	- NR ₂	

Halogenidy

Kapaliny rozpustné v polárních rozpouštědlech, způsobují popálení kůže, dráždění očí, jsou syntetickými meziprodukty

Názvosloví: acyl + halogenid (formylchlorid) nebo opisný tvar halogenid kyseliny (chlorid kyseliny mravenčí)

11. *Pojmenujte následující halogenidy*

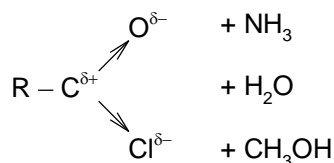
12. *Napište vzorce:*

methanoylbromid

acetyljodid

chlorid kyseliny butanové

Reakce: Nejenom atom kyslíku, ale i atom halogenu je schopen snížit elektronovou hustotu na atomu uhlíku. Kladný náboj pak přitahuje nukleofily.

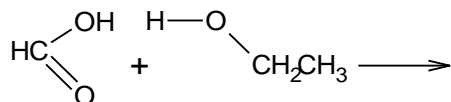
Estery

Esterifikace: kyselina + alkohol $\rightarrow$ ester + voda

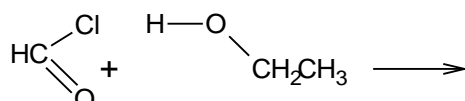
Příprava:

1. Alkohol + kyselina v přítomnosti kyselého katalyzátoru (H_2SO_4)

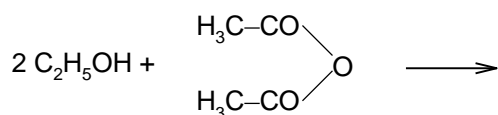
Molekula vody vznikne odštěpením OH skupiny kyseliny a H atomu alkoholu.

2. alkohol + halogenid

3. alkohol + anhydrid

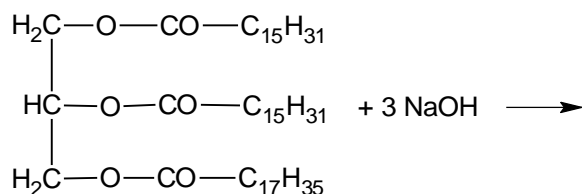

Vlastnosti:

Nižší estery jsou kapaliny, estery kyselin s dlouhým řetězcem jsou pevné a dobře rozpustné v polárních organických látkách, méně pak rozpustné ve vodě. Estery jsou méně reaktivní než jejich kyseliny.

Reakce: hydrolýza

- Kyselá $\text{HCOOC}_2\text{H}_5 + \text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\text{H}^+}$
- Alkalická $\text{HCOOC}_2\text{H}_5 + \text{NaOH} \rightarrow$
zmýdelnění tuků

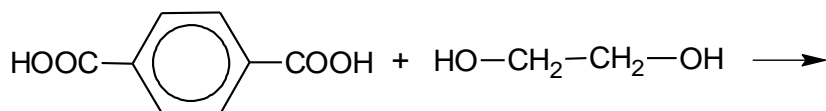

Použití a význam:

přírodní estery =

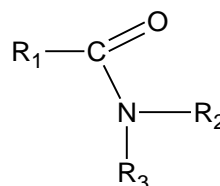
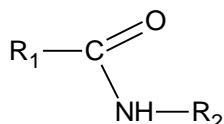
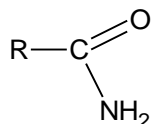
umělé příchutě

polyestery = syntetická vlákna, PET lahve,...

Amidy

Tři typy:

Přírodně se vyskytující amidy = peptidy a proteiny, obsahují peptidickou vazbu (viz aminokyseliny)

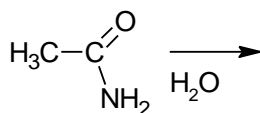
Názvosloví: -amid, opisem amid kyseliny

HCONH₂ methanamid, formamid, amid kyseliny mravenčí

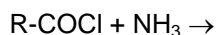
CH₃CONH₂ ethanamid, acetamid, amid kyseliny octové

Vlastnosti:

Amid kyseliny mravenčí je kapalina, ostatní jsou pevné látky. V přítomnosti silných anorganických kyselin se rozkládají na kyseliny a amoniak.

Příprava: z halogenidů

Použití: polyamidy, PAD = syntetická vlákna, z diaminů a dikarboxylových kyselin

Nylon = nylon6-6

Silon = nylon 6

Anhydridy:

Pojmenování: kmen latinského nebo systematického názvu + anhydrid (acetanhydrid) nebo opisem anhydrid kyseliny (anhydrid kyseliny octové)

Molekula vody se odštěpuje z:

- dvou molekul monokarboxylové kyseliny

13. *Napište strukturu anhydridu, vzniklého ze dvou molekul kyseliny etanové.*

- jedné molekuly dikarboxylové kyseliny (vnitřní anhydrid)

14. *Napište strukturu anhydridu, vzniklého odštěpením vody z kyseliny ftalové (benzen-1,2-diové)*

Anhydridy jsou reaktivnější než jejich estery a amidy

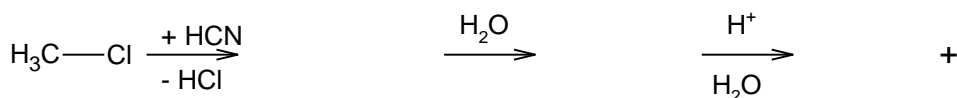
Nitrily

Deriváty karboxylových kyselin, atom dusíku nahrazuje jak –OH tak =O skupinu. Nitrily obsahují –C=N skupinu.

Názvosloví: ethannitril   butannitril   C₅H₁₁CN   C₂H₅CN

15. Vysvětlete, proč nepoužíváme název metannitril?

Vlastnosti a použití: toxické kapaliny dobře rozpustné v polárních organických rozpouštědlech. Nejdůležitější reakce = hydrolyza, produkty hydrolyzy jsou amidy nebo kyseliny. Tato reakce se používá pro výrobu karboxylových kyselin. Nitrily se vyrábí reakcí halogenalkanů s HCN.

16. Navrhněte další způsob přípravy nitrilů

Propenonitril = akrylonitril ..... se používá pro výrobu syntetických vláken polyakrylonitrilů.

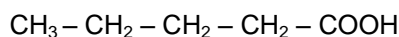
17. Napište rovnici polymerace akrylonitrilu.

18. Najděte užití polyakrylových vláken.

SUBSTITUČNÍ DERIVÁTY

Deriváty mají nahrazen alespoň jeden vodík v uhlíkovém řetězci. Řecká písmena vyjadřují postavení substituentů.

5   4   3   2   1   užívá se se systematickými názvy

δ   γ   β   α   užívá se s triviálními názvy

Halogenkyseliny

Pojmenování: podobné jako u halogenalkanů

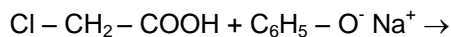
Příprava: halogenace karboxylových kyselin

Vlastnosti, použití: toxické látky dobře rozpustné v polárních organických rozpouštědlech/vodě, halogenkyseliny jsou slabší/silnější kyseliny než nesubstituované kyseliny.

19. Seřadte podle vzrůstající kyselosti: CHCl₂COOH, CCl₃COOH, CH₂ClCOOH and CH₃COOH

Halogenový atom může být snadno nahrazen jinou skupinou $\Rightarrow$ syntetizují se jiné deriváty

Hydroxykyseliny

Pojmenování: předpona hydroxy + systematický název kyseliny, triviální názvy

20. Napište strukturální vzorce následujících kyselin.

Kyselina salicylová = 2-hydroxybenzoová, izolovaná z kůry vrby (salix)

Kyselina mléčná = 2-hydroxypropanová (..... kyselina)

21. Kyselina mléčná vykazuje optickou izomerii. Nakreslete struktury obou enantiomerů.

Tvořená kvašením sacharidů v ..... (odpovídá za kyselou chuť kyselého mléka), ...
nebo ..... Když má tělo nedostatek kyslíku pro úplnou oxidaci glukózy na oxid uhličitý
(.....) vzniká ve svalech laktát..... oxidací, a to způsobuje.....

Kyselina vinná = 2,3-dihydroxybutanová

Hlavně ve víně, draselné soli tvoří krystaly, těm se říká vinný kámen.

22. Kolik chirálních center má molekula kyseliny vinné? Kolik jejích enantiomerů existuje?

Kyselina citronová = 2-hydroxy- 1,2,3-propantriová

Používání v průmyslu jako ..... nebo pro ..... chuť.

Vyráběna průmyslově z ..... pomocí plísně aspergillus negri. Citrátový ion je
meziproduktem v citrátovém (Krebsově) cyklu = součást metabolických procesů v lidském těle při
konverzi sacharidů, lipidů a bílkovin na ..... a....., který produkuje energeticky bohaté
molekuly .....

Kyselina acetylsalicylová = aspirin (Acylpyrin, Anopyrin, Superpyrin)

analgetikum, antipyretikum, vyrábí se reakcí kyseliny salicylové s acetanhydridem

23. Napište rovnici vzniku aspirinu.

Aminokyseliny

Pojmenování: předpona amino nebo triviální názvy

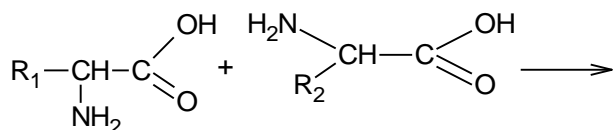
$\text{NH}_2\text{CH}_2\text{COOH}$ kyselina 2-aminoethanová = kyselina α -aminooctová = glycin

$\text{CH}_3\text{CHNH}_2\text{COOH}$ kyselina 2-aminopropanová = kyselina α -aminopropionová = alanin

Vlastnosti: bílé pevné látky, rozpustné ve vodě, v pevném stavu, jako neutrální molekuly, existují ve formě dipolárních iontů

$\text{NH}_3^+ \text{CH}_2\text{COO}^-$ obojetný ion, amfion, výsledek vnitřní reakce mezi kyselinou a zásadou

Reaguje, jak s kyselinami, tak se zásadami. Dvě molekuly aminokyselin vytváří dipeptidy.

Použití: aromatické přísady

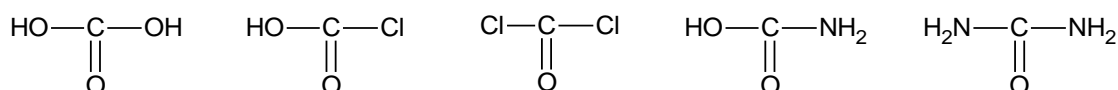
Aspartam (asparagin + fenylalanin dipeptid) ... sladká chuť

Glutamát sodný = látka zvýrazňující chuť (zesiluje chuť ostatních složek potravy)

Ketokyseliny

Obsahují karbonylovou skupinu. Nejvýznamnější je kyselina 2-oxopropanová (kyselina pyrohroznová), účastní se metabolismu v podobě pyruvátového iontu.

Funkční deriváty karboxylových kyselin

Fosgen: jedovatý plyn, $\text{CO} + \text{Cl}_2 \rightarrow \text{COCl}_2$, hydrolyzuje na CO_2 a HCl (důvod, proč je toxický), reakcí s amoniakem tvoří močovinu

Močovina: bílá krystalická látka, produkt metabolismu bílkovin (aminokyselin), rozkládá se na oxid uhličitý a amoniak.

24. Napište rovnice:

a. hydrolyzy fosgeny

b. hydrolyzy močoviny